

NEŞRÎ TARİHİ ÜZERİNDE YAPILAN ÇALIŞMALARA TOPLU BİR BAKIŞ *

FAİK REŞİT UNAT

MF. V. Talim ve Terbiye Heyeti ve Türk Tarih Kurumu Üyelerinden

Osmanlı tarihinin ilk asırlarına ait olarak, zamanında telif edilmiş türkçe tarihler pek sayılıdır. Bunların arasında, on beşinci asırda yaşamış bir Türk müverrih tarafından açık ve canlı bir uslûpla, öz türkçe sözlerle yazılmış bir eser olan **Neşri Tarihi** nin hususî bir değer taşıdığı da malûmdur.

İkinci Meşrutiyetin ilânından sonra, Osmanlı tarihi üzerinde başlayan çalışmalar sırasında, birkaç defa neşri temenni olunduğu ve kararlaştırıldığı halde, bugüne kadar henüz basılmamış olan bu eser üzerinde şimdiye kadar yapılmış olan çalışmalar, burada bir konferansın kadrosu içinde, gözden geçirilecektir. Bununla hem bu eser üzerinde durmuş ve çalışmış olanların değerli mesailerinin muhassalasını bir araya toplamaya, hem de Osmanlı Türk tarihinin ilk devirlerini aydınlatmaya yarar bir ışığın daha, umumî istifadeye konulması gereğini belirtmeğe çalışacağım.

Esas konuya girmeden önce Neşri'nin şahsiyeti ve eserinin mahiyeti hakkında kısaca şu malûmatın gözden geçirilmesi faydeli olacaktır.

Neşri'nin hayatı ve şahsiyeti :

Müverrih Neşri'nin isminin *Mehmet* olduğunda, bu ismi zikreden kaynaklar, ittifak etmektedirler. Babasının adının Mustafa olduğunu da *Riyazi*'nin *Tezkiret-ül şuarasında* görüyoruz¹. Bunu diğer bir kısım kaynaklar da teyit etmektedirler. **Neşri**, mevlâna Mehmed'in şairlik mahlâsıdır ki tarihine de alem olmuştur. Bunu,

* Bu konferans, Türk Tarih kurumunun 6 Haziran 1942 tarihli ilmî toplantısında verilmiştir.

¹ *Tezkire-i Riyazi*. Topkapı Sarayı Müzesi, Hazine kitapları, No. 1276, V. 89 r.

kitabını Beyazıd'a takdim ederken, eserin sonuna ilâve ettiği manzum methiyede kullanmış olduğu görülmektedir². Şuara tezkireleri de kendisinden hep **Neşrî** ismiyle bahsetmektedirler. Bununla beraber şairliğine pek değer verilmediği anlaşılmaktadır³. Neşrî hakkındaki tetkiklerinden açığıda bahsedeceğim Fahriye Arık ve Sabahat Fuad Atlan'ın, kendisinin Mehmed adını ilk defa ortaya koyanın Kâtip Çelebi olduğu hakkında vermiş oldukları hüküm⁴, *Kühûlahbar*'ın henüz basılmamış kısmı tamamen incelenmeden yazılmış olsa gerektir. Çünkü Âlî, Yavuz Selim devri şairlerinden bahsederken bu zatı *Mevlâna Mehmed Bin Neşrî* adıyla kaydetmektedir⁵.

Neşrî'nin doğduğu şehir hakkında kaynakların verdikleri malûmat birbirinin aynı değildir. Muhtelif rivayetlerden her hangi birine kuvvetle doğru dedirtecek yeni bir delil ortaya konuluncaya kadar müverrih Âlî'nin dediği gibi, kendisinin "Anadolu vilâyetindeki kasabatın birinde,, doğduğunu kabul etmek muvafık olur. Fakat Bursa'da yetiştiğinden ve yaşadığından şüphe edilemez⁶. Neşrî'nin doğduğu tarih hakkında ise, elimizde hiç bir malûmat yoktur. Yalnız kendisinin kitabının mukaddemesinde tûl-ü ömründen bahsetmesi ve umumiyetle vefat tarihi olarak H. 926 (M. 1520) üzerinde ittifak edilmesi, oldukça ihtiyar bir yaşta kitabını yazdığını gösterir. Ölüm tarihi hakkında da, hemen bir şey bilinmemekle beraber, bazı Şuara tezkireleriyle tarihlerin, kendisini Selim devri meşahiri arasında saymaları ve ondan sonraki devirlerde kendin-

² Arkeoloji Müzesi Kütüphanesi nüshası No. 479, s. 433.

³ *Tezkire-i Latifi*, Topkapı Sarayı Müzesi, Revan, No. 1449 V. 134 r.

Tezkire-i Aşık Çelebi, Topkapı Sarayı Müzesi,, Hazine No. 1269 V. 147 r, Atıf Efendi, No. 2017, V. 100 r.

Tezkire-i Riyazi, Topkapı Sarayı Müzesi, Hazine No. 1276 V. 89 r.

⁴ *Neşrî'nin hayatı ve eserleri*. Fahriye Arık, s. 4 - *Neşrî'nin Cihannüma adlı tarihinde Murad I. devrinin tahlili* - Sabat Fuat Atlan, s. 2

⁵ *Küh-ül-ahbar*. Üniversite (Yıldız) yazmaları, No. 2292 s. 33: Mevlâna Mehmed Bin Neşrî—Anadolu vilâyetindeki kasabatın birindedir. Amma mahrusa-i Bursa'da neşvünema bulmuştur.

Hususa tevarih-i Âl-i Osman yazıp hak budur ki tetebbu kılmıştır.....

⁶ *Evlîya Çelebi Seyahatnamesi*. Topkapı Sarayı (Bağdat Köşkü) kütüphanesi, Yazma No. 304, c. I. s. 101 b, satır 27.

den bahsedilmeyişi sebebiyle 1512 ile 1520 arasında ölmüş bulunduğunu kabul etmek lâzım gelir. Bu itibarla 70-80 sene yaşamış demektir.

Müverrihin ailesi ve bu aileden yetişmiş diğer tanınmış kişiler hakkında da hiç bir malûmat bulunmamaktadır.

Neşrî'nin hayatı da tamamen karanlıktır denebilir. Kendisinin Bursa'da büyüdüğünü ve medrese tahsilini orada yaptığını kabul mümkündür. Kendisinin uzun bir ömrü, bir tarih kitabı vucuda getirmek arzusu ile mütalââ içinde gecirdiğine ve eserinin bazı kısımlarını Bursa şehrinde yazdığına delâlet eden ifadelere kitabının mukaddemesinde ve içinde tesadüf etmekteyiz⁷. Kendisinin arabî ve farisiyi de iyi bilmekte olduğuna hükmedebiliriz⁸. Bazı kaynaklar bu zatın Bursa'da Sultaniye medresesinde müderrislik ettiğinde ittifak ettiklerine göre ilmiye mesleğinden olduğunu kabul etmek lâzım gelir. Fırsat buldukça da yazmak istediği tarih kitabını kısım kısım telif ile meşğul olmuş⁹ demektir.

Müverrih Neşrî, Yıldırım Beyazıd'ın esaretinden bahsettiği sırada¹⁰ Yıldırım'ın o zaman solakları arasında bulunan ve beraber esir düşen ve Murad II. devrinde ve ihtiyarlık zamanında Bursa'da naib olan **Koca naib** adıyla meşhur zattan, esaret hadisesini ne suretle dinlediğini anlatmakta ve bu suretle kendisinin gençlik yaşında da olsa, Murad II. devrinde Bursa'da yaşamış ve Koca Naib'in sohbet meclislerinde yer almış bulunduğunu tevsik etmektedir.

Bundan başka 1480 (H. 885) yılında vefat eden ve Murad II. devri meşayihinin şöhretlilerinden biri olan, *Mevlâna Mehmed Bin Kutb-üd-Din İzniki*'nin de Yıldırım'la muasır olan babasından naklen, bahsettiği diğer bir rivayeti de¹¹ kaydetmektedir ki, bu da Neşrî'nin Murad II. devrinde bu zatın meclisinde de bulunacak bir yaşta ve seviyede olduğunu göstermektedir.

⁷ Tül-ü ömrümde ben dahi sevda ettim ki alâ kaderuttaka ekseriyet ilmi tarihten bir kitap cemedip *Neşrî Tarihi*, Veliyüddin nüshası, v. 1, 175, 176

⁸ Hiç bir tarihte dahi mevkiiinde vâki olmamış hususa Türk lisanında (v. 1) bazı tevarih-i acemde zikrolunur... (s. 14), *Neşrî Tarihi*, Veliyüddin nüshası.

⁹ İptida-i âlemden nakli müsaade ettikçe tesvid edüp... *Neşrî Tarihi* v, 1 Veliyüddin nüshası.

¹⁰ Veliyüddin nüshası, V. 102.

¹¹ Veliyüddin nüshası, V. 104 r.

Neşri'nin Eseri :

Bugün *Neşri tarihi* adıyla elimizde mevcut bulunan eser, baş tarafında kısaca Oğuzlar ve Selçuk Tarihi ile Karaman Oğulları hakkında malûmat vermekte ve Bayazid II. devrine kadar Osmanlı tarihinden bahsetmektedir.

Neşri'den bahseden bir kısım kaynaklar, onun ya *Cihannüma* adlı umumî bir tarih veva sadece *Tevarih-i Âl-i Osman* yazdığını kaydetmektedirler. Esasen kendisi de eserinin mukaddemesinde bunu teyit etmektedir.

Yalnız bugün ortada mevcut olan bu kitabın tamamı değil, esasını ilk sekiz padişahın zamanındaki vekayı teşkil eden ve bütün eserin altıncı kısmı olan, Osmanlı Tarihidir. Kitabın ilk beş kısmına henüz tesadüf olunmamıştır. Yalnız Sabahat Fuad Atlan, Prof. Wittke'nin Rus'yada bulduğu ve bahsi geçen *Cihannüma* olduğunu tahmin ettiği bir nüshayı Prof. Menzel'e vermiş olduğunu söylediği rivayetini kaydetmekte ise de, bunun mahiyetini Prof. Wittke'den bugünkü şartlar içerisinde tahkik mümkün olamamıştır.

Bununla beraber Topkapı Sarayı Revan Köşkü kütüphanesindeki *Keşf-el-zunun* nushasının¹² kenarına bizzat Kâtip Çelebi'nin kendi eliyle Neşri'nin eseri hakkında kaydetmiş olduğu

“Tarihten de bir Cihannüma vardır. Ebulfetih Sultan Mehmed zamanında telif edilmiştir. Bunun kısmı sadisi Sultan Bayazid asrında telif edildi. Bu kısım sırf Osmanlı ve Selçuk devletleri zikrindedir., şeklindeki not, Neşri'nin eserinin henüz ele geçmiyen ilk kısımlarının on yedinci asırda bilindiğini ve mevcut olduğunu teyit edici bir vesika sayılabilir.

Esasen mevzuumuzu teşkil eden ve bugüne kadar yapılan çalışmalar, çevresinde toplanan eser, Neşri'nin yer yer *Tevarih-i Âl-i Osman* adını da alan, *Cihannümasının* altıncı kısmıdır. Bunun Bayazid II. devrinde, yazılmasının sona ermiş olduğunu mukaddemesinden¹³ ve H. 890 (M. 1485) tarihine kadar olan vekayii

¹² No. 2059, s. 254 haşiye

¹³ Kitabın mukaddemesi.

Tûl-i ömrümde ben dahi sevda ettim ki alâ kaderuttaka ekseri ilmi tarihten bir kitap cemedip tezekkür dilde mümkün oldukça mülûkü maziyeninin ahvalin bilkülliye cemedem. Zira gördüm ki sair ulûmda musannefatı kesire tasnif ve

ihtiva ettiğini Beyazıd II. ye ait manzum ithafiye ile sona eren nüshalarının en son bahislerinden ve (898/1492) den önce bitirilmiş ve Bayazıd II. ye sunulmuş olduğunu da *Menzel nüshasının istinsah tarihinden öğrenmekteyiz*¹⁴.

Neşri Tarihinin ehemmiyeti :

Osmanlı devrinin ilk asırlarına ait tarih kaynakları arasında bu kitabın, muhakkak ki bir ehemmiyeti ve hususî bir değeri vardır. Bununla beraber bir tarih kaynağı olabilmek bakımından haiz olduğu değerın derecesini kesin olarak söyleyebilmek için, eserin her bakımdan sıkı bir tenkitten geçirilmiş olması da çok lâzımdır.

Bu eserde birçok orijinal kısımlar olduğu gibi, kendisinden önce yazılmış, adı ve mahiyeti kat'iyetle bilinmeyen eserlerden aynen iktibas veya istinsah olunmuş kısımlar da vardır.

Bununla beraber, kendi tercüme-i hali ve eserinin mevzuu, muhteviyatı, yazılmasındaki maksat ve yazılmasında istifade ettiği kaynaklar hakkında verdiği malûmatla bizzat, şahidi olduğu veka-yi ve hâdisat hakkında yazdıkları, başka malûm veya meçhul kaynaklardan naklen aldığı kısımlar yanında, esere ehemmiyetinden bir şey kaybettirecek bir durumda değildir. Umumiyetle bir komp-lasyon karakteri arz etmekle beraber canlı tasvirleri, tafsilâtlı izah-ları, sade üslûbu ve kendisinden sonra yazılan birçok tarihlere mehaz oluşu¹⁵ dolayısıyla XV. asrın gerek tarihî, gerek edebî

tekit olunmuş ki her biri şafi ve kâfidir. Ve emma ilmi tevarihde olan kütübü müteferrikayı gayrı müctemi buldum ve hiçbir tarih dahi mevkiinde vâki olma-mış. Hususa Türki lisanda pes iptida-i âlemden nakl-i, müsaade ettikçe ilâ yev-mina tesvid edüp cemi' âleme vukuf verdiğün işbu kitaba *Kitab'ı Cihannüma* deyu ad verdim. Bihamdü'llâh velminneki sultanı azâm ve hakânı muazzam, mefharü'mülûk el-arab-ül-acem, zillullah-i fi âlem, es-sultan İbni Sultan Sultan Bayezid Han Gazi İbni Sultan Mehmed Hanı Gazinin eyyamı devletinde ve sayei madeletinde beyaza gelip kitab-ı fahir oldu. Andan Sultan Bayazid Han Gazi'nin ebbedallahu devletehu ecedadı Âl-i Osmanın tarihini bu kitabı Cihannüma'da tâ Oguz Handan beri ve anın ahfadın ve evlâdın kısmı sadisde ifraz ettim.

(Veliyüddin nüshası, V. 2 r. 2 v.)

¹⁴ *Neşrinin hayatı ve eserleri*, Fahriye Arık, İstanbul, 1936, s. 29.

¹⁵ Âli, *Künh-ül-ahbar*'ın beşinci cildinin 19, 22, 38, 117 ve 199 uncu sahife-lerinde Neşri'yi kaynak olarak göstermektedir. Hoca Sadettin Efendi (*Tacüt-Te-varih* s. 10, 14), Solakzade ve Münecceim başı, hatta İdris-i Bitlisi kaynakları arasında Neşri'yi saymaktadırlar.

mahsulleri arasında kendisine daima hususî bir yer saklıyacak olan bu eserin, elde mevcut bütün yazmalardan istifade suretiyle tam ve doğru bir metninin tesis edilip, ilmi tenkitten geçirildikten sonra Türk harfleriyle basılmış olarak millî irfan kütüphanemize maledilmesi, Türk Tarih Kurumumuz için yapagelmekte olduğu şeref verici hizmetlere bir yenisini katmak olacaktır.

Neşri Tarihinin bugün elde mevcut nüshaları :

Neşri Tarihi üzerinde bugüne kadar toplu incelemeler yapmış veya mevcut nüshalarından bahsetmiş olanlardan :

Bursa'lı Tahir Bey (1922) 2 nüsha,

Babinger (1927) de Neşri Tarihi olarak 4 nüsha,
Rüstem Paşa Tarihi olarak 3 nüsha,

Niyazi Tevfik (1932) 3 nüsha,

Akdes Nimet Kurat (1935) 8 nüsha,

Fahriye Arık (1936) Rüstem Paşa'ya atfedilen nüshalarla birlikte 12 nüsha,

Sabahat Fuad Atlan (1936) Rüstem Paşa'ya atfedilen nüshalarla birlikte 12 nüshanın

mevcudiyetinden bahsetmektedirler.

Bu eser üzerinde çalışılırken bunların, doğrudan doğruya *Neşri* metni olarak 13 ve Rüstem Paşa'ya izafe edilen nüshaların aynı olarak da 8 olmak üzere 21 nüshayı bulmakta olduğu görülmüştür.

Asıl *Neşri* nüshaları şunlardır :

1 — *Prof. Menzel nüshası :*

Profesörün vakitsiz ölümü dolayısıyla üzerinde yaptığı çalışmaların neticelerinden şimdilik mahrum kaldığımız nüshadır. H. 898 (M. 1492) tarihinde istinsah edilmiş olduğu ve Bayazıd II. devrine kadar olan vekayii ihtiva ettiği Fahriye Arık'ın kitabına eklemiş olduğu, son sahifelerinin fotokopisinden anlaşılan bu nüsha, malûm *Neşri* nüshalarının en eskisini teşkil etmektedir. Hatimenin şekline bakılarak bunun Arkeoloji Müzesi (No. 479) nüshasının aynı olduğuna hükmedebiliriz.

2 — *Viyana nüshası :*

Viyana millî kütüphanesinde 986 numarada kayıtlıdır. 250 varaktır.

İstanbul Arkeoloji Müzesi nüshası gibi Hierî 890 a kadar gelir. Sonunda medhiye aynen vardır. Fakat içinde manzum parçalar ve İstanbul'un tarih-çesi yoktur. H. 966 (M. 1559) da Hüseyn bin Hasan adında biri tarafından istinsah olunmuştur. Fotoğrafisi üzerinden tetkik edilmiştir.

3 — İstanbul Arkeoloji Müzesi nüshası :

479 uumarada *Neşri Tarihi* adıyla kayıtlıdır. 20.X514.5 boyunda 433 sahifeden mürekkeptir.

Ali bin Abdullah adında bir müstensih tarafından hierî 969 (M. 1561) da yazılmıştır. Bayazid II. ye ait manzum bir medhiye ile sona erer ve kendisinden üç sene önce yazılmış bulunan Viyana nshasının hemen hemen aynıdır. Fakat yer yer zayıf nazımlı bazı manzum parçalar vardır. Bunların aynı zamanda şair olduğu da bilinen *Neşri*'ye ait olup olmadığı ayrıca incelenmek gerektir.

4 — Fatih Millet Kütüphanesi nüshası :

Ali Emiri Efendi yazmaları arasında 220 numarada *Tarihi Cihannüma-yi Neşri* adıyla kayıtlıdır. 18.5X28 boyuuda 212 varaklıdır. Hierî 890 (M. 1485) yılı vekayüine kadar Bayazid II. devrinde biter. Sonunda medhiye yoktur.

İstinsah tarihl belli değildir. Az yıprandığı için ya son zamanlarda yazıldığına veya az okunduğuna hükümlenabilir.

5 — Süleymaniye nüshası I.

Esad Efendi kısmında 2080 numarada *Tevarih-i Âli Osman* adıyla kayıtlıdır. 13, 4X19 boyundadır. Sonu kısmen eksiktir. İstinsah tarihi ve müstensihi belli değildir. İsmine bakarak birçok kimseler Anonim Tevarih-i Âli Osman'lardan sanmışlardır. İlk defa Neşri'ye yakınlığından 1921 de bahseden Hüseyn Namık Orkun'dur. Fahriye Arık metnini tetkik ederek Neşri nüshalarından biri olduğunu tespit etmiştir. Prof. Babinger, adına ve katalog kayıtlarına bakarak Anonimler arasında göstermiştir.

(Niyazi Tevfik de 1932 tarihli tezinde bunu, *Neşri* nüshaları arasında saymıştır).

6 — Süleymaniye nüshası II.

Süleymaniye kütüphanesinin Bağdat'lı Vehbi Efendi kitapları arasında 1233 numarada kayıtlıdır. Doğrudan doğruya Osmanlı tarihiyle ilgili bahisleri ihtiva etmektedir.

7 — Velîüddin nüshası :

2351 numarada *Cihannüma* (Kıt'a min Tarih-i Âli Osman) adı ile kayıtlıdır. 14X20 boyundadır. 335 varaktır. Neşri'nin 890 Hierîye kadar yazdığı kısmı, hatimedeki kayda nazaran — Evliya Çelebi'nin bahsettiği 360 ciltlik *Süleymannâme* müellifi olması akla gelen — Firdesî'nin 1066 ya (M. 1655) kadar tamamlamış olduğu tahmin edilebilir

8 — *Türk Tarih Kurumu nüshası :*

Mülga Türk Tarih Encümeninden devredilen yazmalar arasında 17 numarada *Neşri Tarihi* adıyla kayıtlıdır. 15X21.5 boyunda 231 varaktır. 890 vekayîinden sonra ilâve edilmiş olan ve 1066 hicriye kadar devam eden kısmı da ihtiva ekmekte ve Veliyüddin Efendi nüshası gibi sona ermektedir. Hatimesine müstensihin ilave ettiği beyit, ilâve kısmın *Firdevsî* tarafından yazılmış olduğunu teyit etmektedir ¹⁶.

9 — *Mükrimin Halil Yinanç nüshası :*

Profesörün hususî kütüphanesindedir. 21.5X27.5 boyunda 294 sahifedir. 1931 de Türk Tarih Kurumu nüshasından istinsah olunmuştur.

10 — *Paris nüshası I.*

Paris milli kütüphanesinin Türkçe yazmaları arasında ilâve No. 253 de kayıtlıdır. 13.5X21 boyunda 244 varaktır ¹⁷.

Beyazıd devrine kadar olan kısımları ihtiva ettiği hakkında, Blochet kataloğunun verdiği malûmata nazaran katıksız bir *Neşri* metni olduğu anlaşılmakta ve sonuna ilâve edilmiş olan Hükümdarlar listesinin de 1648 e kadar gelişinden bu tarihlerde istinsah edilmiş bulunduğu öğrenilmektedir.

11 — *Paris nüshası II.*

Paris milli kütüphanesinin Türkçe yazmaları arasında ilâve 1183 numarada kayıtlıdır. 19X32 boyunda 88 varaktır. Blochet, kataloğunda verdiği izahatta ¹⁸ bu nüshanın Selim I. devrinin başına kadar olan vekayîi (H. 922 — M. 1519) ihtiva ettiğini ve *Neşri* tarafından Selim I. e ithaf olduğunu (varak 2 r) kaydetmektedir.

12 — *Manisa nüshası :*

1373 numarada *Tevarih-i Âli Osman* adıyla kayıtlıdır. İlk sahifenin en üstünde « Mehmed-ün-Neşri'nindir » şeklinde okunabilen kısmen eksik ve silinmiş bir yazı vardır. 13 X 18,5 boyunda 139 varaklıdır. *Beyazıd*

¹⁶ *Fahriye Arık*'ın ve *Sabahat Fuad Atlan*'ın bu nüshanın *Abdülmecid* devrinde istinsah olunduğu hakkındaki mütalâaları hatalıdır. Bu, o tarihte kitabı okuyan bir zatın yer yer koyduğu notların, yaptığı bir şaşırtmadır. Yoksa kitabın H. 1144 de istinsah olunduğuna delâlet edecek bir tarih hatimesinde 144 şeklinde mevcuttur. Bundan başka bu nüshanın üzerinde, bir zamanlar sadrı esbak Divitdar Elhaç Mehmed Paşa'nın Anahar Ağası İbrahim Ağa'nın malı olduğuna dair bir kayıt da vardır. Mehmed Paşa Mahmud I. zamanında (M. 1749-1751) sadrazamlık ettiğine ve 1752 de öldüğüne göre İbrahim Ağa'nın bu nüshaya bu sıralarda sahip bulunması ve kitabın bu tarihlerden önce yazılmış olması icap ediyor demektir.

¹⁷ *Catalogue des Manuscrits Turcs*, E. Blochet t. I. p. 237

¹⁸ *Catalogue des Manuscrits Turcs*, E. Blochet. t. II, p. 190

II. devrine kadar olan vekayii ihtiva eder. Yazısına nazaran oldukça eskiden yazılmış bir nüshadır.

İstiklâl-i Osmanî'den Orhan Gazi'nin padişahlığına ait olan kısmı (takriben 25 sahife), Murad Hüdavendigâr devrinde Niş'in fethinden sultanın Tavuslu'ya vusulüne kadar olan kısım (takriben 20-25 sahife) noksandır. Baş taraflarında serlevhalar umumiyetle Farsçadır. 92 nci yapraktan itibaren bahis başları sadece «hikâye» şeklini almağa başlıyor. Son kısımlarda ise serlevhalar hiç yazılmamış ve yerleri boş bırakılmıştır. Veliyüddin nüshasına göre, ifade ve şive itibarıyla başka bir nüshadan istinsah olduğu anlaşılıyor. Yıldırım'ın ölümü hakkındaki ikinci rivayet, şair ve tabip Şeyhî ve Çelebi'nin hastalığı, İstanbul'un kadim tarihi bahisleri noksandır.

13 — Topkapı Sarayı nüshası :

Hazine kitapları arasında 1361 numarada «*Kitab-ı Tevârih-i Âli Osman-ül meşhur benam-ı Cihannüma*» adıyla kayıtlıdır. 21X31.5 boyunda 329 varaktır. Tamam bir nüsha değildir. H. 1131 (M. 1718) de istinsah olduğu sonundaki kayıttan anlaşılmaktadır.

Rüstem Paşa Tarihi olduğu söylenen nüshalar da şunlardır :

1 — Yozgat nüshası :

Lagvedilen İmam ve hatip okulunun kütüphanesindeki kitahlarla birlikte Yozgat umumî kütüphanesine devredilen bu kitap, bu kütüphanede *Tevârih-i Oğuzyrn ve Cengizyan ve Selçukyan ve Osmanıyan* adıyla 1451 sayıda kayıtlıdır. 590 sahifedir. H. 955 (M. 1548) tarihine kadar olan vekayii ihtiva etmekte ve «bu tarihin bu cildi de bu aralıkta itmama erişti inşaallahülrahman şimden sonra gelecek cilde şuru' edelim» diye sona ermektedir. H. 1021 (M. 1612) tarihinde istinsah edilmiş olduğu sonundaki kayıttan anlaşılmaktadır.

2 — Üniversite kütüphanesi nüshası :

Halis Efendi yazmaları arasında 3741 numarada *Tarih-i Osmanî-i Türki* adıyla kayıtlıdır. Ufak bir yazıyla da ayrıca Neşri Tarihi kaydı vardır, 16.5X25 boyunda 296 varaktır. H. 968 (M. 1560) yılı vekayiiine kadar olan malûmatı ihtiva etmektedir.

3 — Arkeoloji Müzesi nüshası :

480 numarada *Tarih-i Neşri-Cihannüma* adıyla kayıtlıdır. Üstünde ayrıca «Oğuz Han ve Evlâdı ve Al-i Cengiz ve Selçukiyan ve Osmanıyan Tarihi» diye yazılıdır. 10. 5X29. 5 boyunda 426 varaktır. H. 966 (M. 1559) tarihine kadar olan vekayii ihtiva eder.

4 — Osman Ferid Sağlam nüshası :

Ankara Etnografya Müzesi Müdürü Sayın Osman Ferid Sağlam'ın hususî kitaplarındandır. Gayet güzel bir nesihle yazılmıştır. 18.5X29 bo-

yuunda 458 sahifedir. H. 954 (M. 1547) yılı vekayiine kadar bahsetmektedir.

5 — *Muallim M. Cevdet nüshası :*

Merhum öğretmen M. Cevdet İnançalp'ın İstanbul şehir ve İnkılâp Müzesi kütüphanesine vakfettiği kitapların yazmaları arasında 106 numarada kayıtlıdır. 20X30 boyunda 224 varaklıdır.

6 — *Viyana nüshası :*

Millî kütüphanede 1012 numarada kayıtlıdır. H. 968 M. 1590 yılına kadar olan vekayii anlatır. (Flügel, Katal. II. 233)

7 — *Cambridge nüshası :*

Üniversite kütüphanesinde 167 numarada kayıtlıdır. H. 955 M. 1549 yılına kadar olan vekayii alır.

8 — *Paris nüshası :*

Millî kütüphanede 24 numarada kayıtlıdır. Başından ve sonundan ikişer sahifesi noksan olduğu için adı ve müellif adı yoktur. 19X28 boyunda 159 varaktır. 1526 yılına kadar olan vekayii ihtiva eder. Blochet, katalogunda bunun R ü s t e m Paşa'nın yazdığı Tarihi hatırlamakta olduğunu, bazı ilâvelerle *Neşri* metnini tekrar etmekte bulunduğunu kaydetmektedir.¹⁹

Doğrudan doğruya *Neşri*'nin eseri olduğu anlaşılan nüshaları da gerek dil ve gerek muhteviyatları bakımından ikiye ayırmak mümkündür.

Dil bakımından sade olan ve İstanbul'un fethinden önceki tarihi, Fazlullah Paşa ve saire gibi bazı bahisleri ihtiva etmeyen nüshalar Bayazıd II. devrine kadar olan vakayii alanlardır. Bunlar: a) *Prof. Menzel*, b) *Viyana*, c) *Arkeoloji*, d) *Manisa*, 5) *Ali Emiri*, 6) *Süleymaniye*, 7) *Paris* nüshalarıdır.

Geri kalan nüshalar da *Firdevsî*'nin *Yavuz Selim* devriyle *Kanunî* devri vekayiinin mühim bir kısmını eklediği ve en tipik örneğini *Velîüddin Efendi nüshasının* teşkii ettiği kitaplardır.

Bir kısmı *Rüstem Paşa*'ya izafe edilen ve bir kısmı *Neşri Tarihi* olarak kayıtlı bulunan nüshalara gelince, gerçi bunların, bilhassa *Fatih* devrine kadar olan kısımları hemen tamamen denilecek kadar, fakat biraz ihtisar görmüş olarak *Neşri*'ye benzemektedirler ise de

¹⁹ *Catalogue des Manuscrits Turcs*, E. Blochet, t. I. p. 22-23

- a) Baş taraflarında asıl *Neşri* metinlerinde mevcut mukadde-
menin olmayışı,
- b) *Neşri*'den alınmış yerlerin kısaltılmış olması ve bazı ilâve-
ler yapılmış bulunması,
- c) *Neşri*'nin müşahedeye müstenit olarak bahsettiği kısımların
gayri şahsî yazılmış bulunması,
- d) Kanunî devri sonlarına yakın tarihlere kadar olan vekayii de
ihtiva etmekte olmaları,
- e) Baş taraflarında Osmanlılardan önceki tarihe tahsis edilen
kısmın daha mufassal oluşu
sebepleriyle bunların ayrıca ve sonradan başka birisi tarafından
yazılmış bir eser olmaları çok varit görülmektedir. Bu hüviyeti
meçhul müellifin *Velîyüddin Efendi nüshası*'nın sonunda adına
rastlanan ve Evliya Çelebi'ye göre yüzlerce ciltten müteşekkil
bir *Süleymannâme*'nin müellifi bulunan Firdevsî olması ihti-
mali de akla gelmektedir.

Viyana nüshasının Almanca bir tercümesini yaparak 1923 de
Laypizig'de neşretmiş bulunan Ludvig Forrer'in eseri hakkında
Prof. Mordtmann'ın, Cemal Köprülü tarafından çevrilen
Türkçesi, *Türkiyat mecmuasının* birinci sayısında neşredilen²⁰ ten-
kidî makalesinde, "Rüstem Paşa'nın asıl müellif olarak nazarı
dikkate alınmayacağını, elyevm ismini taşıyan eserin yalnız malze-
mesinin Rüstem Paşa tarafından toplanmış olduğunu, bizzat ken-
disi için saklamış olduğu eserinin tertibi ile son kısmını vefatı
dolayısıyla yazamadığını,, n Forrer tarafından ileri sürülmüş oldu-
ğunu da görmekteyiz.

Neşri ve eseri hakkında bugüne kadar yapılmış olan tetkiklere toplu bir bakış:

Neşri ve tarihi hakkında bugüne kadar yapıldığı bilinen veya
neşredilen incelemeleri gözden geçirecek olursak bu konudaki
çalışmaların 19 uncu asırdan daha geriye gitmediğini görürüz.
Garpta yapıldığına muttali olduğumuz incelemeler ve neşriyat
şunlardır:

1 — Neşri'den ilk defa kitabında bahseden müverrih Ham-

²⁰ *Türkiyat Mecmuası*, Rüstem Paşanın Osmanlı Tarihi. Ludvig Forrer

mer'dir²¹. Kitabının birinci devre ait kaynaklarından olan umumi Osmanlı tarihleri arasında, Neşri'nin Beyzıd II. devrinde yaşadığını ve eserinin zarafetten mahrum bir uslûpla yazılmış olduğunu kaydeder. Hammer, bunun Lewenklaue ve Amelbeuern tarafından görüldüğünü ve "Murad'ın tercümanı Haniwald'ın tarihi," adı altında tanınmış olan ve 1591 de Frankfurtta almanca ve lâtince olarak neşredilmiş bulunan tercümeğe esas teşkil etmiş olduğunu da söyler.

2 — Türk vesikalarından Sırp tarihine kaynaklar adı altında 1857 de Viyana'da neşrettiği eserinde de, Bernhauer'in Neşri'yi kaynakları arasında kullandığı ve bazı kısımlarını iktibas ettiği anlaşılmaktadır²².

3 — 1859-1861 de Nöldeke, *Zeitschrift der Deutschen Morgenlandischen Gesellschaft* mecmuasında "Neşri tarihinden iktibaslar," adıyla çıkan makalelerinde, eseri dil bakımından incelemekte, Osman ve Orhan devirlerini gözden geçirmekte, Neşri'nin hayatiyle ilgili olan muhtelif bölümlerini tercüme ve neşretmektedir²³.

Nöldeke bu makalelerin mukaddemesinde Neşri'nin hayat ve eseri hakkında malûmat vermiş, Neşri'nin *Cihannüma* adıyla yazdığı büyük tarihin baş taraflarının çok eski zamanlarda kaybolarak yalnız Osmanlılara ait altıncı kısmının elde kalmış olduğunu kaydetmiştir. Muharrir bu makalelerinde Osmanlı tarihinin ilk devirleri bakımından çok mühim olan eserinde birçok şifahî rivayetlere istinat etmekle beraber hiç bir yazılı kaynak zikretmediğini, fakat menbalarından gayet iyi faydalandığını ve sade bir türkçe ile yazılan bu tarihin o zamanki Osmanlı içtimâi seviyesini ve fikrî tekâmülünü göstermekte olduğunu, zamanın modasına aykırı olarak öz türkçe kelimelerle eserini yazmaya çalıştığını ve bu kitaptan, sonraki Osmanlı tarihçilerinin menba olarak istifade etmiş olduklarını da yazmıştır. Nöldeke bu tetkiklerine Viyana nüshasını esas tutmuş bulunmaktadır.

4 — G. Flügel 1865 de neşrettiği katalogda²⁴ Neşri'nin

²¹ *Hammer Tarihi*, Ata Bey tercumesi, c. I. s. 27-28.

²² W. T. A. Bernhauer. *Quellen für Serbische Geschichte aus Türk Urkunden* Wien, 1857

²³ Th. Nöldeke. ZDMG. XIII. 176-218. 1859 Leip. XV. 333-380 1861 Leip.

²⁴ G. Flügel. *Die Arabischen, Persischen und Türkischen Handschriften der Kaiserlich Königlichen Hofbibliothek zu Wien* 1865, c. II.

hayatı ve eseri hakkında da pek derin olmiyan malûmat vermiş ve Neşri'nin Bursa'da müderris olduğunu eserinin bir yerinde zikretmekte bulunduğunu da kaydetmiştir.

5 — Macar Thury Jozsef, 1893 de neşrolunan Türk Tarih ve tarihçilerine ait eserinde²⁵ Türk Şuara tezkirelerindeki malûmata atfen Neşri'nin biyografisinden bahsetmekte ve tarihi hakkında malûmat vermektedir. Mamafih bunda daha önce veya daha sonra başkaları tarafından yazılanlardan farklı veya fazla birşey yoktur.

6 — 1903 de de Smirnov'un *Osmanlı Edebiyatı antolojisi* adlı eserinde *Cihannüma-Eser-i Mevlâna Mehmed Neşri* başlığı altında ayırdığı kısma Neşri'den bazı parçalar almış olduğunu ve bu eserin 1481-1512 yılları arasında yazılmış olması icap ettiğini kaydederek, Âşık Paşazade'nin eserinden istifade etmiş olduğu fikrini de ileri sürdüğünü öğrenmekteyiz.

7 — Prof. Babinger, 1921 de *Der İslâm* mecmuasında Simavnalı Şeyh Bedrettin hakkında yazdığı makalede muhtelif Türk kaynaklarının bu meseleye dair yazdıklarını bir araya toplamış ve Evliya Çelebi'ye atfen Germiyanlı olduğunu kaydettiği Neşri'den de alâkadar kısımları makalesine almıştır²⁶.

8 — 1921-1922 yıllarında Prof. Wittek, *En eski Osmanlı kaynakları meselesine müteallik Neşri'den iktibaslar* adıyla neşrettiği makalesinde²⁷ Babinger'in bahsi geçen *Şeyh Bedrettin* etüdünü tenkit ederken, Neşri ve kitabı hakkındaki fikirlerini de söylemekte ve Nöldeke'nin dediği gibi bu eserin 1485-1495 yılları arasında yazılamıyacağını çünkü Beyazıd II. den merhum diye bahsolunmuş bulunduğunu iddia etmekte ve Viyana nüshalarını esas alarak *Âşık Paşazade* ile *Neşri* arasında yaptığı karşılaştırmalarda pek yakın benzerlikler gördüğünü ileri sürmektedir. Prof. Wittek'in fikrine göre gerek *Âşık Paşazade* gerek *Neşri* henüz bilinmiyen müşterek bir kaynaktan istifade etmişlerdir. Haniwald'in tercümesiyle yaptığı mukabelede *Neşri* ile aynı

²⁵ Thury Jozsef, Török Történetörök t. I, 1893, s. 29-31

²⁶ F. Babinger, *Der Islam*, sayı XI. s. 38. 1921.

Bu makalenin Cemal Köprülü tarafından yapılan tercümesi *Dergâh* mecmuasının 13-34 üncü sayılarında neşrolunmuştur. 1921-22

²⁷ *Mitteilungen der Osmanischen Geschichte*, 1921-22, 1. yıl.

Bu makalenin Ragıp Hulûsi Erdem tarafından yapılan tercümesi *Edebiyat Fakültesi Mecmuası*, seine II., sayı IV de neşrolunmuştur, 1922

olan kısımların mevcut olduğunu fakat bu iştirâkin İstanbul'un zaptına kadar olan kısımlarda göze çarptığını ve bunun Ham-mer'i *Haniwald'in tercümesini*, *Neşri'nin* aynı sanmak yanlısına düşürdüğünü söylemektedir.

9 — 1923 de J. H. Mordtmann, P. Wittek'in makalesine dair yazdığı tenkitte *Neşri'nin Âli'de* bahsi geçmediğini ve fakat *Murad II. devri* uleması arasında bir *Mehmet Bin Neşri'nin* zikredilmiş olduğunu ve bunun Müverrih *Neşri'nin* babası olabileceğini ileri sürmektedir²⁸.

10 — Prof. F. Babinger, 1927 de Leipzig'de neşrettiği *Osmanlı Tarih ve Müverrihleri* kitabının *Neşri'ye* tahsis ettiği bahsinde²⁹ Mordtmann ve Wittek'in *Neşri* hakkındaki görüşlerini zikretmekte ve *Neşri'nin Âli'de* bahis mevzuu olan *Murad II. ulemasından müderris Mehmed bin Neşri* ile arasında bir yakınlık münasebetini muhakkak görmektedir. Wittek'in fikirlerine iştirâk edip, eldeki eseri altı kısımdan ibaret bir komplâsyon olan cihan tarihinin altıncı kısmı olarak bize intikal eden Osmanlılara ait cilt kabul etmekte ve bunda *Bihîştî vekayinamesini* hatırlatan benzerlikler bulunduğunu ve *Neşri'nin* yüksek üslûpla yazılmış *Tarih-i Bihîştî'yi* vülgarize mi ettiği, yoksa üslûpçu *Bihîştî'nin* *Neşri'nin* eserini edebî bir ifade ile yeniden mi yazmış olduğu meselesinin tetkike değer olduğu fikrini ortaya koymaktadır. *Neşri'nin* kendinden sonraki Türk müverrihlerinden kimlere kaynak olduğunu da tespitte çalışmıştır. Eserin mevcut yazma nüshaları hakkında verdiği malûmat da, yalnız *Vivana*, *Paris* ve *İstanbul'da* *Veliyüddin Efendi* nüshalarına inhisar etmektedir.

İslâm Ansiklopedisi'ne Babinger tarafından yazılan *Neşri* maddesinde de bu malûmat hemen aynen tekrar olunmuştur.

11 — Kiel Üniversitesinde doçentken memleketimizde ele geçirdiği³⁰ ve bilinenlerin en eski tarihli olan bir nüsha üzerinde başladığı çalışmaları bitirip neşredemeden 1939 da ölen, Prof. *Menzel'i*³¹ de bu vesile ile anmak, çalışmalarının bu günlük

²⁸ J. H. Mordtman, *Der Islam*. XIII. 1923, s. 166-168

²⁹ F. Babinger. *Die Geschitsschreiber der Osmanen und ihre Werke*, Leipzig 1927.

³⁰ Sayın Prof. Fuad Köprülü, bu nüshanın *Menzel* tarafından *Kastamonuda* ele geçirilmiş olduğunu söylediler.

³¹ T. Menzel (1878-1939), 1921 de *Odesa Arkeoloji Enstitüsünde* profesör-

verimi velev eldeki nüshanın son sahifisine ait fotoğrafın neşrine müsaade ederek, Neşri tarihinin sadece yazıldığı tarihi tespiti bile münhasır kalsa, Türk tarihine hizmet etmğe çalışan bir bilginin hatırasına hürmet vazifesi olduğu şüphesizdir. Kendisinin yarım da olsa, herhalde, bıraktığı çalışmaların ailesi veya arkadaşları tarafından neşrini temenni etmek de çok yerinde olur.

12 — Prof. F. Babinger'in de, Veliyüddin Ffendi nüshasını faksimile olarak Almanya'da bastırmağa teşebbüs ettiği de, kendisiyle neşir iştirâki yapmış bulunan İstanbul'da Zaman kütüphanesi sahibi tâbi Misak Balamutçu'nun elinde gördüğümüz ilk formalardan anlaşılmaktadır.

Neşri hakkında memleketimizde bugüne kadar yapılmış olan tetkiklere ve neşriyata gelince, bunun gereği kadar çok olmadığını görmekteyiz. *Sicill-i Osmanî*, *Kamus-ul alâm* gibi biyografya lûgatleriyle şüara tezkirelerindeki küçük malûmat bir tarafa bırakılacak olursa bu konudaki çalışma ve neşriyattan başlıcaları şunlardır.

1 — Müverrih Âli'nin, Hoca Sadettin Efendi'nin, Solakzade'nin, Müneccim Başının eserlerinde yer yer mehz olarak bahsettikleri Molla Neşri'nin adına, Osmanlı tarihleri ve müverrihleri hakkında memleketimizde XIX. asır ortalarında neşredilmiş ilk toplu bir kitap olan, *Ayine-i Zürafa*'da tesadüf etmediğimize göre, bu eserin o tarihlerde memlekette az çok unutulmuş olduğuna hükmetmek caiz olsa gerektir.

2 — Merhum Prof. Necip Asım, 1910 da *Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası*'nın ilk sayısında neşre başladığı *Osmanlı Tarih-nüvisleri ve Müverrihleri* adlı makalesinde, Neşri'nin *Cihan-nüma*'sından, dolayısıyla bahsetmekte ve Neşri'nin zikrettiği kaynaklar arasında bahsi geçen Mevlâna Ayas'ın, bir tarih yazmış bulunması ihtimalini ileri sürmekle beraber bunun bulunup meydana çıkırılıncıya kadar varıldığından şüphe caiz görülen en eski iki Osmanlı tarihinden biri olabileceğini kabul etmektedir.

3 — Bursa'lı Tahir Bey de, *Osmanlı Müellifleri* adlı eserinin 1922 de basılan üçüncü cildinin müverrihlere tahsis olunan kıs-

lük etmiş, 1924 te Kiel üniversitesinde doçent, 1926 da profesör ve 1929 da Ord. profesör olmuştur. Tanınmış Türkologlardandı. Eserleri arasında yeniçeriler ve modern Türk Edebiyatı hakkında bir etüt vardır.

mında (s. 150) menba göstermeksizin Neşri Mehmed Efendi'nin Bayazid II. tarafından Tarih-i Osmanî zapt ve tahririne memur olarak eserini yazdığını söylemekte ve *Kühülâhbar*'ın henüz basılmamış kısmında da Bursa'ya gelerek Sultaniye medresesine müderris tayin edildiğinin ve burada öldüğünün yazılı olduğunu kaydetmektedir.

4 — Yine 1922 de Hüseyin Namık Orkun, İstanbul'da *Dergâh* mecmuasında³² *Osmanlılar ve Kayıhan kabilesi* başlığı altında neşrettiği üç makalede, Neşri'nin, Osmanlı şeceresi, Süleyman Şah ve Osmanlıların Kayılarla münasebeti hakkında vermiş olduğu malûmatla, bazan istinat ettiği metnin Neşri'ye ait bulunduğunu tesbit etmeksizin, zikrederek bu, kaynaktan da müddeasını tevsik için istifadeye çalışmıştır.

5 — 1932 de İstanbul Üniversitesi tarih zümresinden mezun olan Niyazi Tevfik'in *Onbeşinci Asır Tarihçileri* başlıklı tezinin bir bahsini de Neşri Mehmet Efendi teşkil etmektedir.

Burada müellifin biyografisi ve eseri hakkında kısaca izahat verilmiş. Eserinin İstanbul kütüphanelerinde bulunan üç nüshasından bahsedilmiş (*Velîyüddin, Ali Emiri, Süleymaniye*) ve "Eserin mahiyeti," başlığı altında *Velîyüddin Efendi nüshası*'nın bahis başlarının bazı atlama ve zuhûller de yapılmak suretiyle bir listesi sıralanmıştır.

6 — Doçent Akdes Nimet Kurat da, 1935 de *Türkiyat Mecmuası*'nın üçüncü sayısında (s. 186, 191-192) *Bizans'ın son ve Osmanlıların ilk tarihçileri*, başlığı altında yazdığı makalede kısaca Neşri'den de bahsetmekte ve yaptığı metin karşılaştırmaları arasında Neşri'den aldığı bir kısma ilâve ettiği notta, tetkik edebildiği Neşri nüshalarını yazmaktadır.

7 — Neşri hakkında yapılmış olan esaslı tetkiklerden biri ve 1935 de bir kitap halinde neşredilmiş bulunması dolayısıyla de en ehemmiyetlisi ve toplusu, öğretmen Fahriye Arık'ın *Onbeşinci asır tarihçilerinden Neşri'nin hayatı ve eserleri* hakkındaki eseridir.

Müellif, kitabın ön sözünde, Neşri'yi neden tetkike lüzum bulunduğu hakkındaki düşüncelerini kaydettikten sonra Neşri'ye dair olan etütlerin kısa bir izahını yapmakta ve eserini şu bahislere ayırmaktadır:

³² *Dergâh*, sayı 34 (s. 153), sayı 35 (s. 172), sayı 37 (s. 498).

مصدق علی ما ان خلافة لا...
بسم الله الرحمن الرحیم
بیاد...

بعد از عرض عامی چون بدین خلاصه در...
وزیر آیشان عالی شان و سلطان ملک...
نام خود اندک چون قش...
موجب اثر بر عین حضرت خداوند کانی که در عین دعای شکر سپار فرمود بدین...
لبه عطا...
چرا که فضل کمال الهی در کتب آنولا...
اعظم بود او نورانی اسلام کرد...
حدیث...
در آن...
خوشتر شید اندوز...
عاشق...
امید و لرزه...
بهر...
واضلاح...
و ایند...
باید...
دره...

کربنج واقع موقوم...
تعدی که بر غیر گذشته بود...
که تبارک...
ان...
بی...
اجازه...
و رسوم...
بعد از شش...
کرده بود...
صرف احیاء...
قطع...
روز...
مانند...
فخر...
کتب...
خند...
در...
خواه...
عود...
روزان...
باضطر...
کلی...

- a) Neşri'nin hayatı
- b) Eserleri
- c) Osman ve Orhan devirlerini tetkik
- d) Neşri tarihinin nüshaları (10 nüsha)
- e) Neşri tarihine benzeyen ve onunla karıştırılan tarihler (2 nüsha)
- f) Bibliyografya

8 — Fahriye Arık, Osman ve Orhan devirlerini esas alarak *Neşri* üzerinde çalışırken Sabahat Fuad Atlan adında diğer bir bayan arkadaşının da, Tarih Doçenti Akdes Ni-met Kurat'ın direktifleriyle, Murad I. devrini esas tutarak, yine *Neşri* üzerinde çalışmış olduğunu, bir nüshasını İstanbul Üniversitesi kütüphanesinde tetkike fırsat bulduğumuz tezinden anlamaktayız.

Sabahat Fuat Atlan'ın, çalışması bu konuda yapılan uğraşmaların en geniş kadrolusudur. 100 den fazla sahife tutan bu etüt bu mevzu ile ilgili zengin bir bibliyografyadan sonra başlıca şu bahisleri ihtiva eder:

- 1 — Neşri'nin şahsiyeti ve hayatı
- 2 — Neşri ve tarihi
 - a) Kitabın nasıl tertip olunduğu
 - b) İsmi
 - c) Kitabın mahiyeti ve kıymeti
 - d) Şairliği
- 3 — Neşri tarihinin muhtelif kütüphanelerdeki nüshaları (12 nüsha)
- 4 — Neşri hakkında yapılan etüt ve iktibaslar.
- 5 — Murad I. devrine umumî bir bakış.
- 6 — Neşri'de Murad I. devrinin tahlili.
- 7 — "Umumî netice,, başlığı altında Neşri tarihi hakkındaki hüküm.

Bu çalışmanın en enteresan ve orijinal tarafı Murad I. devrine umumî bir bakış başlığı altında, *Neşri tarihi* esas tutularak o devre ait diğer eski tarih metinleriyle yapılan karşılaştırmalar ve bunların birbiri üzerindeki müessirlik derecelerini tayin için ya-

pılan tetkiklerdir.

a) Dr. Şükür Akkaya'nın *Bitlisli İdris'in Heşt Bihişt* adlı eserine göre tenkidî araştırma adı altındaki almanca doktora tezinin *Osmanlı Devletinin kuruluşu* adı altında 1934 de neşredilen türkçe tercümesini;

b) Nihat Sami Banarlı'nın *Ahmedî ve Dâstan-ı Tevarih-i Mülûk-i Âli Osman* adıyla 1939 da *Türkiyat Mecmuası*'nın VI. cildinde çıkan ve ayrıca kitap halinde de neşrolunan, Ahmedî'nin Osmanlı tarihi hakkındaki, etüdünü de doğrudan doğruya olmakla beraber, *Neşri Tarihi* konusunu aydınlatacak bir kısım malûmatı ve mukayeseleri ihtiva etmeleri dolayısıyla, bu konuda çalışılırken hatırdan çıkmaması gereken kitaplar olarak kaydetmek de lâzımdır.

Bütün bu yazılar ve tetkikler bir araya toplanınca bir konuyu tamamlamak ve aydınlatmak bakımından ehemmiyeti küçümseyecek işler görülmüş olduğu hükmüne varmak mümkündür. Bütün bunları bu suretle kısaca hatırlattıktan sonra, bu konu ile uğraştığımız sırada daha önce aynı mevzua temas etmiş bulunanların zuhûl ettikleri veya eksik bıraktıkları bir kaç noktayı şimdi tetkik ve teakidimize arz etmeğe çalışacağım.

1 — Flügel'in, kataloğunda, Viyana nüshasının 250 nci sahifesinde Neşri'nin Bursa'da müderris olduğuna dair sarih bir kaydın mevcut olduğu hakkında ileri sürdüğü iddianın doğruluğunu teyit edecek bir kayda, Viyana nüshasının baştan aşağı tetkik edilen fotoğraf kopyesinde rastlanmamıştır.

Yalnız, Murad II. ve Fatih Mehmed devri ulemasından bahsederken bunlarla beraber yaşamış olduğunu gösteren bir ifade tarzı kullanmış olduğu görülmektedir³³.

³³ Veliyüddin nüshası V. 253 r.

« Ulemeden Mevlâna Şerefeddin Kırîmî ve Mevlâna Ahmed Gürânî ki Mısır'da dersin tamam edip bunda geldi ve Alâüddini Rumî kaçan geldi ve Acemden dahi Tusi geldi bunda olanlardan Hızır Şah Efendi vâki oldu.. Bunlar dahi müstecap-üd-dave azizlerdi. Ve Sultan Mehmed Bin Murad Han zamanında bu azizlerin bazıı hayattaydı. Padişahlığının evvelinde Mevlâna Yegân ve Mevlâna Mehmed Husrev ve Mevlâna Mehmed Zeyrek ve Hocazade zahir oldu. Sultan Mehmed'in ulemaya râğbeti ziyade olmağın saltanatının evasitinde ve evahirinde çok danışmentler zahir oldu kim her biri feridi dehr ve vahîd-i asrdır...

..... bunların ekseri Sultan Bayazıd Han zamanında dahi hayattadır »

2 — Prof. Wittek'in, *Neşri Tarihi*'nin Beyazıd'ın ölümünden sonra yazılmış olduğu hakkındaki iddiası, şüphesiz yalnız Beyazıd'ın ölümünden sonra yazılmış nüshaları tetkik etmiş olmasından ve bu nüshalarda Beyazıd'ın ölümünden sonra istinsah etmiş olan hattatın Beyazıd'tan bahsederken hürmeten (merhum) kaydını ilâve etmiş olmasından ileri gelmektedir. Eğer kendisi Prof. Menzel'in eline geçen ve Beyazıd'ın tahta çıkışından 11 ve ölümünden 20 yıl önce istinsah edilerek padişaha sunulmuş olan nüshayı (?) görseydi bu iddiada bulunmazdı. Menzel nüshası bu suretle *Neşri Tarihi*'nin yazılış zamanını hemen kat'iliğe yakın bir isabetle tayin etmiş bulunuyor demektir.

3 — Neşri'nin ve muasırı Âşık Paşazade'nin birbirinden daha çok aynı kaynaklardan istifade etmiş olduklarını ve bunlardan Yahşi Fakih'e ait bulunanının şüphesiz olarak yazılı bulunduğunu teyit eden bir kaydı da Prof. Giese tarafından neşredilmiş *Âşık Paşazade* metninde ³⁴ "İshak Fakih oğlu Yahşi Fakih'den kim ol Sultan Bayezid Han'a gelince bu menakıbı ol Yahşi Fakih'te yazılmış buldum ki . . .", şeklinde görmekteyiz.

4 — Prof. Wittek'in Haniwald'ın tarihini *Neşri* tercümesi sanmak suretiyle Hammer'in yanlış olduğu hakkındaki görüşünün üstünde durulmak icap eden bir nokta olduğuna ve Wittek'in verdiği izahata göre bu tercümenin daha çok Rüstem Paşa'ya izafe edilen ve ekseriyetle memleketimizde dahi *Neşri Tarihi*'le karıştırılmış bulunan metne ait bulunabileceği zannı üzerine dikkati çekmek isterim.

5 — Prof. Mordtman tarafından, Beyazıd II. devrinde Bursa'da yaşamış olduğu Âli'nin *Kühülâhbar*'ında görülen müderris molla Neşri'nin, müverrih Neşri'nin babası olabileceği hakkında ileri sürülen ve Prof. Babinger'le Fahriye Arık ve Sabahat Fuad Atlan tarafından da bu iki zatın arasında bir akrabalık bulunduğu hakkında benimsenen fikrin de, tetkik ve tenkidi gereken tarafları bulunduğu kaniim.

Şöyle ki :

Müverrih Neşri ile *Şakayık-ı Numaiyenin* ³⁵ Murad II. devri

³⁴ *Âşık Paşazade Tarihi*. Giese neşri, s. 3

³⁵ *Şakayık-ün-Nunaniye fi ulema-il devlet-il-Osmaniye*. Topkapı Sarayı (Emanat hazinesi) Kütüphanesi, No. 1209 s. 21 a.

uleması arasında gösterdiği Mevlâna Mehmed bin Beşir (*Neşri* değil) arasında bir akrabalık bulunduğunu ihtimal dahilinde görmek ve bu zatın müverrihin büyük babası olmasını kuvvetle tahmin etmek³⁶ zahiren akla yakın görünüyorsa da bunu kabul etmeğe imkân yoktur. *Şakayık-ı Numaniye*'yi mehz tutarak eserinde muhtelif devirlerin ulema ve şuarası hakkında malûmat veren Âli'nin *Künh-ülâhbar*'ında da Murad II. devri uleması arasında bir Mehmed bin Neşri'ye tesadüf olunmaktadır³⁷. Yine bu hususta aynı kaynaktan faydalanması çok mümkün bulunan Hoca Sadeddin Efendi de *Tac-üt-Tevarih*'inde³⁸ ise, bu ismi Mehmed bin Beşir diye zikretmektedir. Âli eserini (1593—1598) tarihinde ve Hoca Sadeddin Efendi (1590) tarihlerinde yazdığına göre ve *Şakayık-ı Numaniye* müellifi 1560 tarihinde vefat etmiş olduğuna nazaran, Taşköprülüzade'nin ölümünden üç yıl evvel istinsah edilmiş bir *Şakayık-ı Numaniye*³⁹ nüshasında adı (El-âlim-ül-fazıl-ül-Mevlâ Mehmed bin Beşir) şeklinde zikrolunan zatın mahlasının Neşri yazılacağı yerde Beşir şeklinde kopye edilmiş olduğunu iddia etmek pek zayıf düşer. Esasen İstanbul umumî kütüphanelerinde bulunan arapça *Şakayık* nüshalarının⁴⁰ hemen hepsinde bu isim Mehmed bin Beşir şeklindedir. Tercüme-i halinin benzerliği dolayısıyla Âli'ye sehven Neşri şeklinde geçmiş olması daha çok muhtemeldir. Bununla beraber yalnız Âli'nin *Künh-ül-âhbar*'ının henüz basılmamış kısmında⁴¹ Murad II. devri ulemasından olarak gösterilen Mevlâna Mehmed Neşri ile Yavuz Selim devri şairlerinden Mevlâna Mehmed bin Neşri hakkında verilen malûmatın⁴² benzerliği bu iki zatın aynı şahıs olabilmesi ihtimalini düşündürürse de, *Şakayık-ı Numaniye* müellifi Taşköprülüzade Usameddin Ahmed Efendi'nin 1495—1560 (H. 901—960) yılları arasında yaşadığını ve biyografisini kaydettiği

³⁶ *Osmanlı tarih ve müverrihleri*. Babinger, s. 38

³⁷ *Künh-ül-ahbar*, Âli. Arkeoloji müzesi kütüphanesi yazma No. 361, s. 228

³⁸ *Tac-üt-tevarih* - matbu, c. 2, s. 439 - Yazma *Tac-üt-tevarih* - Nurosmaniye kütüphanesi, No. 3109 ve 3110

³⁹ Topkapı Sarayı Müzesi, Hazine No. 1208. V. 21 r.

⁴⁰ Süleymaniye Esad Ef. No. 2308, Âşir Ef. No. 665, Ayasofya No. 3273, 3274, Köprülü No. 1098, Veliyüddin Efendi No. 1208, 2435, 2436, 2438. Topkapı Sarayı Müzesi: Hazine, No. 1208, 1209, Revan No. 1435, 1595, 1596, 1597.

⁴¹ *Künh-ül-ahbar* — Âli. Süleymaniye Esad Ef. nüshası, No. 2162.

⁴² Aynı eser, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Yıldız yazmaları, No. 2292/33.

Mevlâna Mehmed bin Beşir'in haftada altı gün muhakkak tedrisat ile iştigal ettiğini söyliyebilecek kadar hayatının teferruatına girdiğine⁴³ bakacak ve kendisinin, ne Ahmedî için bahsettiği gibi⁴⁴ şiirle iştigalini ve ne de İbni Arapşah hakkında olduğu gibi⁴⁵ tarih yazdığını kaydetmeyişiini düşünecek olursak, bahse mevzu olan zat ile Müverrih Neşri arasında hiç bir münasebet olmayacağı neticesine varmak mümkündür sanırım.

Tarihi, ellerde dolaşması sebebiyle daha çok tanınmış bulunan Neşri ile Murad devri ulemasından diğer bir Neşriyi Âli'nin karıştırması ve onu da kitabına müverrih ve şair Neşri olarak geçirmesi imkân içinde ise de, arapça *Şakayık* metinleri bizi aksi kanaate sevk etmemiş olsaydı, Neşri'nin daha biraz uzun yaşadığını kabul ederek Murad II. devrinde Bursa kadısı Koca Naip ve aynı devir ricalinden Kara Timurtaş Paşa oğlu Umur Beylerin sohbet meclislerinde bulunabilen Neşri'yi, Sultaniye medresesinin genç ve âlim müderrisi olarak da kabul etmek akla daha yakın gelebilirdi.

6 — Bu eserin, İdris-i Bitlisi'nin *Heşt Bihîst'i* ile olan münasebetine veya kaynak olarak bunların birbirlerinden istifade edip etmediklerine ve *Âşık Paşazade tarihi* ile olan benzerliklerinin esasına gelince, bu konuda Sabahat Fuad Atlan'ın yaptığı metin karşılaştırmalarıyla İdris'in aleyhine vardığı neticeyi, teyit edecek diğer bir vesikayı bu vesile ile âlakadarlara tanıtmak isterim.

İdris'in eserini 1502 de yazmağa başladığı ve 1506 yılı içinde (Hicrî 912) tamamladığı malûmdur. Hoca Neşri'nin ise eserini en fazla H. 898 (M. 1492) tarihinde tamamlayarak Beyazıd II. ye sunmuş olduğu görülmektedir⁴⁶. Halbuki İdris'in Osmanlı payitahtına ilticası 1501 de (H. 907) olmuştur. Buna nazaran Hoca Neşri'nin İdris'in İstanbul'a gelmesinden sekiz dokuz sene önce eserini bitirip zamanın hükümdarına sunmuş olduğu anlaşılmaktadır. Bu itibarla Neşri'nin, İdrisi Bitlisi'nin eserinden

⁴³ Âli'nin *Küh-ül-ahbar*'da Mevlâna Mehmed Neşri'den bahsederken «... Cuma ile İdden gayri tatil itibarın etmezdi...» demesi isim başka olmakla beraber aynı kimsenin bahis mevzuu olduğunu akla yakın getirmektedir.

⁴⁴ *Şakayık-ı Numaniye* tercümesi, s. 70.

⁴⁵ Aynı eser, c. I, s. 73.

⁴⁶ Prof. Menzel'in nüshasının sonundaki ithafiye ve tarih.

faydalanması bahis mevzuu olamaz. Bununla beraber Topkapı Sarayı arşivinde gördüğümüz, o zaman Mekke'de menfi bulunan İdris tarafından padişaha gönderilmiş olan ve Kütüphaneler Müdürü merhum Hasan Fehmi Turgal tarafından yapılan tercümesini aşağıya aynen aldığımız Farsça bir mektup⁴⁷, Bitlisi'nin bu konudaki şikâyetlerini, eserini ne şekilde ve ne suretle yazdığını, uğradığı muameleleri ve Türkler hakkındaki duygularını kendi kalemiyle bize nakletmektedir:

Mukaddimeden sonra :

Cenab-ı hakkın tevfiğiyle enbiya ve evliya mezarlarına uğrayarak diri ve ölüler ziyaret olunarak şifahen buyurduklarınız tamamıyla ifa olunmuş, bahusus duaların behemhal kabul olduğu Kâbei muazzamada hümayunu hüdavendigârın ömrü afiyetleri, devletü saltanatınızın ilâkıyam-üs-sâa devamı hakkında dualar edilmiştir. (İnnel-'ahda kâne mes'ûlâ) fehvasınca ahitlerimi yerine getirdim. Çünkü hukukun unutulması Allahın gadebini muciptir. Şunu, ikinci olarak arz edeyim ki: büyük vezirleriniz ve naipeleriniz bilmelidir ki ben Kâbei muazzamayı ziyaret vesilesile hakipaye yüz sürdüğüm sultanların tarihlerini kıyamete kadar yaşatacak bir tarihin te'lifine memur oldum. Hamdolsun o hizmeti az müddet içinde yerine getirdim. *Heşt Bihişt* ciltleri etrafa münteşir oldu. Ve şöret buldu, Her ne kadar bunun mükâfatı olarak bana şabane caizeler vaid edildiyse de mal ve rütbe hususundaki vaidler ve ümitler ifa olunamadı. Çünkü bütün mu-karriblerinizin haset ve gıbtasına maruzdum. Yalnız bununla kalmadı. İki yıl ve yedi ay süren sa'yim ihanetlerle, hakaretlerle mukabele gördü. Fakire mev'ud olan nimetler teceziye uğratıldı. Ayrıca hesapsız hakaretler yapıldı. Bu devletin düşman ve bedhahları olan bir takım erkân-ı devlet eserimi elimden aldılar ve beni red eylediler, nazarınızdan düşürdüler (ve iza huyiytüm) ayetiyle hiç ilgilenmediler. Bunun için ben de eserin hakikatte bir taç incisi sayılan mukaddimesini nezdimde muhafaza eyledim. Bu mukaddime hamdüsena ve selâtiselamla beraber memduha ait medihleri havi idi. Bu yapılan şeyler bu hanedana, hilâfet şanına lâıyk şeyler değildi. Mamafih bir takım ilâhî şiveler neticesi olarak zatı şahaneniz fakire olan bu zahmu taaddilerin yerine cebrimafat eyleyecek şeyler icrasını emreylediniz, fakirin mazlumiyetine kanaat getirerek hakkımı helâl ettirmeleri hususunda kendilerine fermanlarda bulundunuz, müsmir olmadı. Sultan Mehmed'e ait olup beyaza çekilmiş olan kısmı Tatar Hanı Mengri'ye hediye ettiler. Ben şiddetli bir hastalığa tutulduğumda o eski muhalefet ve zulümlerinden vaz geçmediler bilakis benim kitabımı bir takım belagat ve fesahattan habersiz Türklere, yüksek ihсанlarla mal ettiler. Beyit :

Ey Hüma kuşu şeref gölgesini Tutinin karga sayıldığı yerlere düşürme.

İşte bu hal ve vaziyet içerisinde ilhah ve ricalarım üzerine haccı şerife azimetime müsaade alabildim. Bu def'a da hakaret ve istihfaf gördüm, bir

⁴⁷ Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi, E. N. 5675.

takım erazili eimme ve hutabaya yapılan şekil ve tertipte yola çıkarıldım. Ulemaya yapılan mutad merasim ve hazırlık bana reva görülmedi. Senelerce süren fakru ihtiyaçtan sonra bu yoksullukla hac seferine çıktım. Allahın ve resulünün evine yöneldim. Bundan birkaç gün geçince bana verilen ikta' ve timar da geri alındı, her sene aldığım cüz'i varidat başkalarına bahşedildi. Ben fakir kendi hukukumdan mahrum edildim. Kıymetli ömrümün bir kısmını henedanınızın neşri-î âsarına vakfetmenin mükâfatı bu mu olmalı idi? Bu hangi kanunda hangi şeriatte görülmüştür. Hamdolsun o kuttâ tarikler benim mukadder rızkımı da kesmeğe muktedir değildirlere. Âyet: *Allah kullarına lütfihsan edicidir, istediği gibi onlar azıkladırır. İbret göziyle görmiyorlar mı ki kapanan bir kapı yerine hemen Cenabı Hak başka bir kapı açmaktadır.* Saltanat umurunda ve divan hususunda vukubulmuş olan son tagayyürlere çok taaccübe şayan şeylerdir. Âyet: *Allah bir kavmin işlerini o kavim kendilerini bozduğundan sonra ancak bozar.* Hâdis: *Ulemanın etleri zehirlidir.* (Yani bu tagayyürlere bana yapılan münasebetsizliklerin mintarafillah bir mukabelesidir demek istiyor.)

Mintarafillah ulemaya ve fukaraya tahsis olunan hazinelerin sultanlar ve hükümdarlar ancak anahtarlarıdır. İşte bu fakir maişet zarureti ile bütün mülükü ümeranın son derecede takdir ve rağbet eylediği bu eseri dibaceleyerek ve sonuna da yapılanları dizerek neşredeceğim. Adamlarınızın gönülleri kalmasın. Mekke'de bile bazı Hindli vesair yerli zevat suretlerini aldılar. Kitap henüz dibacesiz ve hatimesizdir.

Hazinei hümâyunda olan müsveddeler de öyledir. Böylece zamanın bir yadigârı olarak eksik kalsın. Mademki bana bu hakaretleri ve ezaları yaptılar, benim bu hakaretler karşısında menfur olduğum o mahalle de avdetime imkân yoktur. Orada bulunan aile ve evlâtlarımın bana gelmeleri için adamlarınızın müsaadelerini diliyorum. Eğer buna müsaade etmezlerse bu dergâhta onlar için lânet ve kargışa başlayacağım. Evlâtlarımın bana ulaşmasına mâni olanlar lânete lâyıktırlar.

Hâdisi sahih malûmdur. *Silai rahmi katedenler maktu olsunlar* demıştır. Mazlûmun duasından sakınmalıdır ki onunla Allah arasında artık perde kalkmıştır.

Allah doğruya ve hayre muvaffak kılıcıdır.

Dönüş ancak ona

Mamafi İdris'in bu az çok iğbirar ve tehdit taşıyan mektubu yazmakla beraber, İstanbul'a dönmek istediği ve bunda ümitsiz olmadığı eserinin sekizinci cildinin 173 ve 176 ncı sahifesindeki şu kayıtlardan anlaşılmaktadır.

Ehli Mekke arasında münadinin Sultan Selim Halife oldu nidası meserretle bir gürültü kopardı. Bu lâtif haberden herkes memnun oldu. Ben köşemden şahın zaferini duydum ve canabı hakka şükranlarımı arttırdım. Bu muradına ermekle kanaat getirdim. Cenabı hak bu isteğimi olsun yaptı diyordum. Müjde, haberi yaydıktan sonra Rum halkının ziyareti Beyti Ha-

ram için ihrama girdiklerini de müjdeledi. Şah-ı Cedidin ehl-i Mekke dilhahına göre mebzul ihsanları da anlaşıldı. Ben kendi hesabıma sen artık unutulmuşundur diyordum. Mamafih bütün bütün de na ümit değildim. Benim için de Şah tarafından bu dai için de ferman irsâl olunmuştu . . . , Şahın emriyle kâtibin kalemi menşurun sonunda adım ile ey İdrisi hizmetine dön, dergâha memursun diyordu.

Bize oldukça geniş bir istidrat yaptıran bu mesele, hem İdris'in, Yavuz'la daha şehzadeliginde anlaşmış bulunduğunu öğretmekte, hem de o devirde yazılan Tarih kitapları bakımından tetkike ve aydınlatılmağa mühtaç bir çok noktalar bulunduğunu göstermekte, *Neşri'nin Heşt Bihişt* ile bir ilgisi olamayacağını belirtmektedir.

7 — Merhum Necip Asım'ın *Neşri'*ye ve *Âşık Paşa'*ya kaynaklık etmiş daha eski devir Osmanlı tarihleri üzerindeki ihtimali görüşlerini 1921 de *Dergâh'*ta çıkan bir makalesiyle⁴⁸ külliyen reddeden ve *Yahşi Fâkih* adındaki zatın ancak bir ravi olabileceğini, yazılı bir eseri bulunmadığını ileri süren Hüseyin Namık Orkun'un Giese'nin neşrettiği *Âşık Paşazade* metnini gördükten sonra, bu hususta Necip Asım merhumun bu konuda meşgul olanlarda uyandırdığı şüpheyi iştirâk etmiş olduğu şüphesizdir sanırım.

8 — *Neşri'nin Beyazıd II.* tarafından Osmanlı tarihi yazmaya memur edilmiş olduğu hakkında Bursalı Tahir Beyin kitabında görülen ve Hammer tarihindeki kayıttan istihraç edilmiş olması çok muhtemel bulunan malûmatı tevsik edici bir kayda rastlamak kabil olmadı. Aksine olarak *Neşri'nin* mukaddemesi ve ithafiyesi bu ihtimali uzaklaştıracak durumdadır.

9 — *Neşri* üzerinde en esaslı bir şekilde ve uzun müddet süren takdire değer çalışmalarıyla, bu konuda daima istifade olunacak iki etüd vücuda getirmiş olan Bayan Fahriye Arık ve Sabahat Fuad Atlan'ın sayın profesörleri Mükrimin Halil Yın'a c'ın mütalâasını ileri sürerek *Rüstem Paşa Tarihi* diye adlandırılmasını doğru buldukları *Neşri'*ye benzer tarihler hakkındaki görüşlerine iştirâke imkân göremediğimi de kaydederek bu konudaki sözlerime son vermek isterim.

Çünkü bu nüshaların *Rüstem Paşa'*ya izafesinin doğru ol-

⁴⁸ *Yahşi Fâkih ve Eseri*, Hüseyin Namık Orkun, *Dergâh*, No. 7, 1921.

mıyacağı kanaatine sevkedici bazı delilleri de aynı eserin metni arasında bulmaktayız.

Şöyle ki:

Üniversite *Halis Efendi nüshası*'nın 284 üncü sahifesinde 960 hicride (1552) Şehzade Sultan Mustafa'nın katli hakkındaki kısmında:

“Takdiri ilâhi ve hükmü şehinşahi behasb-ez zahir Rüstem Paşanın fitne ve keydiyle vücut bulub sair vüzeranın bu hususta rızaları olmamağın . . . ”

Diyerek Rüstem Paşa'nın aleyhinde ifadelerde bulunmakta ve bütün eserde Rüstem Paşa'dan bahseden kısımlar sekiz satırı geçmemektedir. Bu itibarla bu eser, söylendiği gibi Rüstem Paşa için veya tarafından yazılmış olsaydı herhalde yazan kendisinden veya yazdırandan bu şekilde bahsetmezdi. Binaenaleyh bu kitabı adlandırmak için bir kısmının taşıdığı umumî başlığa bakarak:

Tarih-i Oguziyan ve Cengiziyan ve Selçukiyan ve Osmaniyan demek ve bunu on altıncı asırda yazılmış Umumî Türk tarihlerinden biri saymak daha doğru olur sanırım.
